

Östra Sönnarslövs kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

ANNA LINDQVIST – 2021-07-16

Östra Sönnarslövs kyrka

Degeberga-Everöds församling, Villands och Gärds kontrakt, Lunds stift

Östra Sönnarslöv 89:1, Östra Sönnarslövs socken, Kristianstads kommun, Skåne län

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Östra Sönnarslöv är en medeltida socken. Området är fornlämningsrikt med framför allt lämningar från bronsåldern, vilket visar på en lång bebyggelsekontinuitet. Inom socknen fanns två byar, kyrkbyn och Borrestad. Maltesholms gods bildades på 1630-talet, vilket påverkade ägostrukturerna i socknen. Fram till 1886 hette socknen bara Sönnarslöv. Östra Sönnarslövs kyrka ligger ca 20 kilometer söder om Kristianstad vid en flervägs korsning där vägen i norr leder till Maltesholms slott och i öster mot Degeberga och Vittskövle slott. Den äldre bybebyggelsen har varit belägen utmed vägarna runt kyrkan. Kyrkan omges idag av äldre gatuhus och modernare villor, före detta affärslokaler och skolbyggnad. Öster om kyrkan ligger den före detta kyrkstugan med tillhörande uthus.

Släkterna Brahe och Ramel på Vittskövle respektive Maltesholms gods har haft patronatsrätten över Östra Sönnarslövs kyrka mellan åren 1584 till 1689. År 1770 återfick Malte Ramel på Maltesholms slott patronatskapet och innehade det tills systemet upphörde 1922.

Flygbild över Östra Sönnarslövs kyrkoanläggning från nordost med den f d skolbyggnaden i förgrunden. Foto: Pär-Martin Hedberg, 2014.

Kyrkobyggnaden

Östra Sönnarslövs kyrka uppfördes av gråsten sannolikt under 1100-talets mitt eller andra hälft med långhus, smalare kor med absid samt brett torn i väster. Under 1400-talet valvslogs kyrkorummet och försågs, troligen på 1460-talet, med kalkmålningar tillskrivna Vittskövlegruppen. Under senmedeltiden tillbyggdes ett vapenhus vid södra ingången.

I mitten av 1700-talet uppfördes en korsarm eller nykyrka på långhusets norra sida och försågs med draperimålningar. Under 1700-talet inrättades en underjordisk gravkammare öster om koret på initiativ av Malte Ramel på Maltesholm.

Östra Sönnarslövs kyrka, interiör mot norr med herrskapsläktaren i väster. Foto och år okända, men före renoveringen 1964–1965. Bilden är hämtad från Riksantikvarieämbetets bilddatabas Kulturmiljöbild.

Under åren 1861–1862 genomgick kyrkan en större ombyggnad då absiden och vapenhuset revs, en korsarm uppfördes på södra sidan och en sakristia uppfördes av tegel mellan norra korsarmen och koret. I Överintendentensämbetets arkiv finns en ritning till tillbyggnad, daterad 1856 och signerad av arkitekt Johan Erik Söderlund. Det är dock osäkert om han är upphovsman till den ombyggnad som utfördes 1861–1862. På tornets södra sida uppfördes ett utvändigt traptorn. Takens täckning av bly och kopparplåt ersattes av skifferplattor och tornet försågs med järnplåt. Invändigt fick kyrkan nytt golv av tegel och långhusets kryssvalv revs och ersattes av putsade trätunnvalv. Norra korsarmens läktare ska ha omgjorts till orgelläktare och den tidigare orgelläktaren i väster byggdes om till herrskapsläktare för ägarna

till Maltesholms slott. Enligt uppgift användes den västra ingången för herrskapet, den norra för de som bodde i Borrestad och den södra för de som bodde i Maltesholm.

1911 inrättades en gravkammare under herrskapsläktaren i väster och sarkofagerna från den utvändiga gravkammaren i öster flyttades dit.

Mellan åren 1964–1965 genomgick kyrkan ytterligare en omfattande renovering efter ritningar utförda av domkyrkoarkitekt Eiler Graebe. Flera fönsteröppningar murades igen och nya togs upp, samtliga fönsteröppningar försågs med nya kopplade fönster av ek med antikglas i den yttre bågen. Samtliga dörrar byttes till nya med utvändig ekpanel. Kopparrplåt lades på sakristians och trappornets tak. Invändigt revs samtliga läktare och korsarmarna kortades genom nya mellanväggar. I norra korsarmens norra del inrättades bårum och gravkammare. I södra korsarmens södra del inrättades bl. a kapprum och elcentral. Golven fick ny beläggning av röda tegelplattor, korsarmarna fick nya mellanbjälklag och nya undertak av furu tillkom. Bänkinredningen byggdes om och ett nytt altarbord murades. Korets medeltida målningar togs fram och konserverades av konservator Våga Lindell-Andersson. En medeltida gravsten påträffades i tornets bottenvåning och placerades på kyrkogården.

Därefter har framför allt vård- och underhållsarbeten utförts, 1993 och 2000 gjordes större utvändiga renoveringar då fasaderna rengjordes och putslagades. 2014 omlades skiffertaket och fasaden putslagades. Vid omläggningen av taket gjorde Regionmuseet Kristianstad en dokumentation av korvinden.

Exteriör

Östra Sönnarslövs kyrka är orienterad i öst-västlig riktning med koret i öster, korsarmar i söder och norr, sakristia på korets norra sida samt torn i väster.

Kyrkan saknar sockel och fasaderna är spritputsade med slätputsade omfattningar avfärgade i vitt samt ett dekorativt utformat nedsänkt kors på korets östra vägg. Mot den södra korsarmens västra vägg är en äldre gravhäll uppställd. Kyrkan täcks av sadeltak, långhuset, koret och korsarmarna är belagda med skifferplattor. Tornets tälttak är täckt av svartmålad plåt med förskjutna falsar och sakristian och trappornet är täckta med kopparrplåt.

Fönsteröppningarna är stickbågiga och sedan renoveringen 1964–1965 försedda med kopplade bågar av ek med antikglas i den yttre rutan. Några äldre fönsterbågar av gjutjärn

finns bevarade i gavelröstena, ett mindre runt fönster med blyspröjs på korets östra vägg samt ett mindre av trä i trapptornet. Den norra korsarmen har på norra sidan en mindre rektangulär fönsteröppning med gulonat glas till gravkammaren. Tornet har bevarade medeltida ljudöppningar avdelade i mitten med en kolonnett med tärningskapitäl, två mot öster och väster och en mot norr och söder. På den västra muren finns en liten kvadratisk muröppning.

Kyrkan har flera ingångar, på tornets västra sida, på korsarmarnas södra och norra sida och sakristian har en ingång från öster. Tornets övre våningar nås via en dörr på trapptornets södra sida. Samtliga dörrar är klädda med stående fernissad ekpanel som tillkom vid reoveringen 1964–1965.

Interiör

Kyrkorummet består av tornets bottenvåning, långhus och kor samt korsarmarnas södra och norra delar.

Långhusets golv av röda kvadratiska tegelplattor lades in 1964–1965. Väggarna är putsade och avfärgade i vitt. I långhusets västra del finns pelarna bevarade till de rivna senmedeltida kryssvalven. Dörrbladen till den västra porten har en ramkonstruktion med trärena speglar i furu och ramen målad i ljusgrönt. Taket består av tunnvalv av furubrädor. Tornets bottenvåning är inkorporerad i långhuset och har ett vitputsat tunnvalv och i söder och norr spetsbågiga nischer. En medeltida muröppning finns bevarad i söder, men är utifrån dold bakom trappornets trappa.

Koret ligger ett steg högre än långhuset men med samma golvbeläggning. Den svagt spetsbågiga triumfbågen är försedd med dekorationsmålning i form av kassettindelning i tromp l'oeilteknik. Triumfbågen är ovanligt bred och Barbro Sundnér har i sin dokumentation *Medeltida kyrkor i Skåne* ansett att det kan tyda på det har funnits ett lektorium. Väggarna är vitputsade och på norra sidan finns en stickbågig dörröppning till sakristian. Koret täcks av ett kryssribbvalv med välbevarade kalkmålningar, tillskrivna Vittskövlegruppen och sannolikt utförda på 1460-talet. De framställer fyra helgongestalter med attribut, S:ta Barbara, S:ta Gertrud, S:t Olof och S:t Knut.

Den norra korsarmen uppfördes i mitten av 1700-talet. Den ombyggdes 1964–1965 med en mellanvägg, varav den södra delen blev en del av kyrkorummet med ett bänkkvarter och den norra nås via en stickbågig enkeldörr. Den norra delens golv ligger något högre än långhuset

och är belagt med handslagna kvadratiska röda tegelplattor. Den östra delen används som samlingsrum och väggarna är putsade och avfärgade i vitt med en vitmålad träkonstruktion indelad i ribbor för tavelupphängning med mera. Det plana taket består av furupanel. Porten i norr har samma utförande som den i väster. Korsarmens västra del inrymmer en gravkammare med tre sarkofager för ägarna till Maltesholm. Den avskiljs genom en vägg med ett dekorativt smidesgaller, som sannolikt ursprungligen har suttit i det underjordiska gravkoret som inrättades öster om koret 1752 i samband med Malte Ramels död. Gravkammaren innehåller tre stensarkofager över Malte Ramel och hans två fruar, Hedvig Sofia Skytte af Sättra och Gertrud Elisabeth von Liewen.

Den södra korsarmen uppfördes 1861–1862 och ombyggdes 1964–1965 med en mellanvägg, där den norra delen av korsarmen kom att ingå i kyrkorummet, medan det i den södra delen finns kapprum, wc, elcentral samt en spiraltrappa till det utrymme som bildades över det 1964–1965 sänkta innertaket. Ytskikt är desamma som i norra korsarmen.

Sakristian uppfördes 1861–1862 och har en invändig ingång från korets norra sida samt från utsidan i öster. Dörrbladet mot koret saknas. Golvet ligger två steg högre än korgolvet och består av ett lackat furugolv och täcks av ett plant tak av fasspontad furupanel. Väggarna är putsade och avfärgade i vitt med infällda skåp, sannolikt från byggnadstiden. I väster finns en trappa till en dörr med äldre beslag som leder till predikstolen.

Tornets övre våningar nås från trappornet på den södra fasaden. Tornets första våning består av ett träbjälklag som är lagt över tunnvalvet. I det sydvästra hörnet kan eventuellt finnas spår efter en invändig trappa. Vinden över kyrkorummet nås via en lucka i södra korsarmens andra våning. I takstolkonstruktionerna över torn, långhus och korsarmarna finns återanvända medeltida ekbjälkar.

Inredning och inventarier

Altaret uppfördes av tegel i samband med renovering 1964–1965 efter ritningar av Eiler Graebe. Det är vitslammat och täcks av en kalkstensskiva.

På korets östra vägg hänger ett *triumfkrucifix* från 1400-talets första hälft, som tillhör Everöds kyrka.

Altarringen är halvrund och ansluter mot väggarna i söder och norr. Den har en genombruten barriär med balusterdockor med figursågad dekor i nygotik, målad i grått och ljusgrönt.

Dopfunten är placerad i norra korsarmen och är sammansatt av två olika delar. Cuppan har ursprungligen tillhört Västra Vrams kyrka, men överfördes till Östra Sönnarslöv i samband med att Västra Vrams medeltida kyrka revs och ersattes av en ny kyrkobyggnad. Cuppan, som upptill är försedd med repstavslip, antas vara tillverkad vid 1200-talets mitt eller strax därefter och är tillskriven den sk Genarpsgruppen. Foten av sandsten är tillskriven Tove Stenmästare omkring år 1200, som även huggit dopfunten i Lyngsjö kyrka.

Predikstolen med tillhörande ljudtak eller baldakin är sedan ombyggnaden 1861–1862 placerad på långhusets nordöstra vägg med uppgång från sakristian. Den är tillverkad av ek 1636 med en firsidig korg med speglar med reliefer av de fyra evangelisterna. Den är sannolikt tillverkad av samma mästare eller verkstad som utfört predikstolen i Everöd. Målningen i vitt och guld härstammar troligen från 1861–1862.

Bänkinredningen är sluten och indelad i fyra kvarter och ansluter mot tornets västra väggar. De äldsta delarna av bänkinredningen tillkom 1611, samtidigt med bänkinredningen i Everöds kyrka och de skurna dekorationerna uppvisar ett snarlikt utförande. På en av bänkluckorna står *"Anno 1611 lod Anders Jonson desse stohle berede, Gud till Ere."* Bänkarna är omgjorda

vid ett flertal tillfällen, senast 1964–1965 då sitsar, ryggar, gavlar och framskärmar och några luckor nytillverkades. Bänkkvarteren är målade i grått och en ljusgrön kulör.

Orgeln är placerad i långhusets eller södra korsarmens västra del och är tillverkad 1966 av Gebrüder Jehmlich Orgelbau, Dresden med fasad och spelbord av furu.

Kyrkan har två *klockor*, storklockan är gjuten 1743 av Anders Wetterholtz i Malmö och lillklockan omgjuten 1925 av M & O Ohlson, Ystad.

Bland övriga inventarier bör väven *Bortom* från 1985 av konstnären Elisabet Hasselberg Olsson omnämnas. Den är placerad på norra väggen.

Kyrkogård

Det finns tre ingångar med smidesgrindar till kyrkogården, från parkeringen i norr och från landsvägen i öster och söder. Kyrkogården omges av putsad mur, avtäckta med röda tegelpannor. Kyrkogården är gräsbevuxen med grusade gångar och endast ett fåtal kvarvarande gravvårdar. I den nordvästra delen finns ett större gravkvarter för bland andra släkterna de la Gardie och Palmstierna, ägarna till Maltesholm och Borrestad.

Några hundra meter sydöst om kyrkan anlades en ny kyrkogård i början av 1900-talet.

Byggnader på kyrkogården.

Öster om kyrkogården ligger den före detta kyrkstugan. Bostadshuset är avsålt, medan uthuset numer fungerar som bland annat garage, redskapsbod och personalutrymmen.

Kulturhistorisk karaktärisering av Östra Sönnarslövs kyrkoanläggning

Östra Sönnarslövs kyrkoanläggning utgör tillsammans med den omkringliggande bybebyggelsen och vägsträckningarna en kulturhistorisk intressant miljö som kan berätta om kyrkplatsen som socknens viktiga äldre centrum.

Kyrkobyggnadens exteriör är en god representant för de kyrkorna som om- och tillbyggdes med korsarmar eller nykyrkor under 1700- och 1800-talen med anledning av befolkningsökningen. Koret och det breda västtornet kvarstår från den medeltida kyrkobyggnaden och tornet tillhör en kategori breda västtorn som framför allt finns i sydöstra Skåne. Tornet har bevarat stora delar av det medeltida murverket med ursprungliga ljudöppningar med kolonetter, ljusöppningar och tunnvalv. Korets kryssvalv med kalkmålningar, tillskrivna Vittskövlegruppen och daterade till 1460-talet, är ovanligt välbevarade och har stora konsthistoriska värden. Bland kyrkans övriga inventarier finns den medeltida dopfunten, predikstolen och delar av bänkinredningen från 1600-talet bevarade och visar på kyrkans långa kontinuitet.

Kyrkan är intimt sammankopplad med ägarna till Maltesholms och Vittskövle slott genom att de innehaft patronatsrätten för kyrkan och bekostat ombyggnader och inventarier.

Kyrkogårdens gravplatser och gravkammaren med stensarkofager och det dekorativa smidda järngallret har stora person- och lokalhistoriska värden.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- I koret och i tornet är de medeltida murarna bevarade. Tornet har även bevarade medeltida ljud- och ljusöppningar. I takkonstruktionen finns återanvända medeltida bjälkar. Detta utgör ett värdefullt och intressant forskningsmaterial om kyrkans tidiga uppförande. Det kan även finnas ytterligare medeltida byggnadsmaterial kvar i murar och på vinden.
- I kyrkans interiör är det viktigt att värna om korets bevarade kryssvalv och senmedeltida kalkmålningar. Även senare tiders målningar utgör ett intressant tidsskikt och det kan finnas fler målningar kvar under nuvarande puts- och färglager.
- Kyrkans äldre inredning, som till exempel bänkinredningen och predikstolen från 1600-talet, har stora konsthistoriska och regionala värden med kopplingar till den samtida inredningen i Everöds kyrka.
- Kyrkans historia är intimt förknippad med bland andra Maltesholms slott och dess ägare, vilket är påtagligt genom gravkammaren och kyrkogårdens bevarade gravplatser. Gravkoret innehåller sarkofager och mänskliga kvarlevor som kan kräva speciella etiska ställningstagande.

Skydd med mera

Östra Sönnarslövs kyrka och kyrkogård är skyddade enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Kyrkan och kyrkogården är belägna inom det fasta fornlämningsområdet *Östra Sönnarslövs bytomt*, Östra Sönnarslöv 384:1 och skyddas enligt 2 kap. Kulturmiljölagen.

Östra Sönnarslövs kyrkomiljö ingår i område *Maltesholm-Ö Sönnarslöv-Gräsma-Borrestad* som är utvärderat som Särskilt värdefull kulturmiljö i Kulturmiljöprogram för Skåne, framtaget av Länsstyrelsen.

Källor och litteratur

Andersson, Hans, Anglert, Mats, *By, huvudgård och kyrka*. Studier i Ystadsområdets medeltid. 1989.

Andersson, T, Lindbom, G, Ranta, H. *50 kyrkor i nordöstra Skåne*. Regionmuseet Kristianstad 2012.

Bauman, K. och Hallberg, G. (red) *Skånska kyrkor*. Skånes Hembygdsförbund Årsbok 1997.

Dahlberg, M (red.) *Skåne – landskapets kyrkor*. Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet 2015.

Dahlberg, M. Franzén, K. (red) *Sockenkyrkorna*. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Riksantikvarieämbetet 2008.

Länsstyrelsen Skåne. *Samhällsplanering & kulturmiljö. Kulturmiljöprogram*. Särskilt värdefulla kulturmiljöer i Skåne.

Malmström, Krister. *Kyrkornas arkitekter*. Förteckning över kyrkoarkitekter verksamma inom Svenska kyrkan 1860–1930. Raä 1991.

Mårtensson, A.W. (red) *Attraktiv kulturbygd: på upptäcktsfärd i Kristianstads kommun*, Kristianstad 1994.

Sundnér, Barbro, *Medeltida kyrkor i Skåne*. Dokumentation utförd på 1990-talet. (opubl) *Underhållsplan för Östra Sönnarslövs kyrka*, Ponnert Arkitekter AB, 2006-11-07.

Östra Sönnarslövs kyrka, utvändigt renovering. Antikvarisk medverkan 2014. Regionmuseet Kristianstad, rapport 2015:6.

Lantmäteriet - Historiska kartor

Riksantikvarieämbetet – FMIS Fornsök, Kulturmiljöbild, Riksintressen för kulturmiljövården.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2019-10-24

Fältinventering, foto och rapportsammanställning: Anna Lindqvist, byggnadsantikvarie

Kulturhistorisk karaktäristik och rekommendationer: Anna Lindqvist, efter samråd med Degeberga-Everöds församling.

Färdigställd: Remissrapport 2020-06-15, färdigställd 2021-07-16

Sammanfattning till BeBR

Stomme: Murverk – Gråsten

Fasadmaterial: Puts- spritputs, slätputs

Fasadkulör: Vit

Takform: Sadeltak, Tälttak, Pulpettak

Taktäckningsmaterial: Skifferplattor, Kopparplåt

Antal våningar: 1

Byggnadsdel: Kor– öster, Korsarm-norr och söder, Sakristia – norr, Torn med trapporn-väster